

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2012 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2012

1

Vilnius 2013

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2012

1

Vilnius 2013

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ATSIMINIMAI

BRONISLOVAS GENZELIS

VANDA ZABORSKAITĖ – NEPAVEIKTA LAIKO TĖKMĖS

Įprasta manyti, kad istorijos kūrėjai – įvairiausio rango politikai. Tačiau, analizuodami istorijos vyksmą, pastebėsime ką kita: viešąją nuomonę formuoja ne jie – jie arba padeda įsigyventi visuomenės siekiams, arba juos torpeduoja.

Nelaisvoje visuomenėje pagrindinis svoris krenta ant kultūros veikėjų, opozicinių dvasininkų pečių. Ypač tai buvo ryšku okupuotoje Lietuvoje, tiek XIX, tiek XX amžiuje. Tada būrėsi įvairūs draugų rateliai, kuriuose diskutuota, kas darytina, kaip apeiti įvairius draudimus, kaip vieni kitiems padėti. Šioje terpėje ir iškyla Vandos Zaborskaitės asmenybė, draugų vadinta tiesiog Vanda, nepridedant kokių kitokių pažyminių.

Tiksliai neprisimenu, kada asmeniškai susipažinau su Vanda. Apie prasidėjusią „raganų medžioklę“ Vilniaus universitete išgirdau dar studijuodamas Maskvos universitete. Mane stebino tai, kad Maskvoje vyko „atšilimas“, o Vilniuje – „atšalimas“. Šį vyksmą pajutau 1959 metais, pradėjęs dirbti Šiaulių pedagoginiame institute, nors jo vyksmas Vilniuje tiesiogiai nepalietė. Šiauliuose nebuvo ryškių asmenybių, todėl ir nebuvo ką medžioti ar smerkti. Institutas gyveno provincialų gyvenimą, lituanistai tarpusavyje šnabždėjosi apie įvykius Vilniuje, dėl prioritetų tarpusavyje nekonkuravo, nors tarp Instituto dėstytojų būta Meilės Lukšienės, Jurgio Lebedžio, Vandos Zaborskaitės paskaitų klausytojų, bet čia nebuvo Jono Bielinio, Stasio Lazutkos tipo veikėjų.

Atsidūręs Vilniuje su smerkiamaisiais susipažinau iš arčiau. Mano jungtimi su senąja inteligentija tapo J. Lebedys. Nors buvau Istorijos instituto aspirantas, sukinėjausi Vilniaus universitete. Tai buvo po didžiojo lituanistų „valymo“.

J. Lebedį sudomino mano studijos Maskvos universitete, ten rašytas diplominis darbas apie aušrininkus (ne tik ten, bet ir apskritai pirmasis tokio pobūdžio darbas). Kodėl? Kita kalba. J. Lebedys mane įtraukė į savo ratą (M. Lukšienė, V. Zaborskaitė, pradėjusi moksle „apšilti“ Irena Kostkevičiūtė). Vėliau įvairiausiomis progomis susitikdavome

namų aplinkoje, suvokėme, kad vienas kitu galime pasitikėti, padėti. Kita jungtis buvo būsimasis Vandos vyras Rimantas Vėbra, kurį pažinojau iš anksčiau. Tai labai įdomaus likimo asmenybė, buvęs komjaunimo veikėjas, kurį universitete su išskėstomis rankomis sutiko S. Lazutka, tačiau greit juo nusivylė ir dėjo visas pastangas, kad išgyvendintų jį iš universiteto, ką ir pavyko padaryti.

Netekusi darbo Vilniaus universitete, Vanda nepasimetė: ji įniko į galias lituanistinės studijas. 1968 m. pasirodė jos monografija „Maironis“ – bene ryškiausias darbas apie prieškarinio poeto J. Lebedys pavadė man parašyti recenziją apie šį V. Zaborskaitės veikalą. Nepadėjo atsikalbinėjimai, jog aš nei lituanistas, nei literatūros istorikas. „O tu rašyk, – sakė Lebedys, – ką išmanai... Rašei apie Jono Šliūpo filosofines pažiūras... Vanda tyrinėja ir Maironio pažiūras. Akcentuok jas...“ Kitas Lebedžio argumentas: „Tu, kaip Maskvos universiteto auklėtinis, dar neužkliuvai mūsų partogenosėms...“

Parašiau. Recenziją išspausdino „Komjaunimo tiesa“. Ją užbaigiau žodžiais – darbas vertas LTSR valstybinės premijos. Žinoma, jos V. Zaborskaitė negavo. Tačiau recenziją kaip nemalonią piliulę sukandę dantis prarijo V. Zaborskaitės nedraugai. Mat pagal to meto tradicijas vienas laikraštis nepolemizuodavo su kitu (veikė pirmumo teisė). Sakysim, jeigu „Tiesa“ išspausdintų neigiamą recenziją, o po to „Komjaunimo tiesa“ teigiamą, jos redaktorius būtų pasmerktas už „idėjiškai“ žalingų straipsnių spausdinimą, o jeigu „Komjaunimo tiesa“ suskubdavo anksčiau „Tiesos“, pastaroji arba praleisdavo negirdom, arba surasdavo ką nors pozityvaus. Kitaip būtų kilę keblumų LKP CK ideologams: Maskva galėtų suklusti: „kodėl tokiu masiniu tiražu leidžiamas laikraštis spausdina idėjiškai žalingus straipsnius“. Tokios buvo žaidimo taisyklės. Žodžiu, polemika jau būtų ne su manim, o su laikraščiu, kuri pastarajam nieko gero nežadėtų. Todėl reikėjo suskubti paskelbti teigiamą recenziją kuo anksčiau.

Bolševikai bandė įtvirtinti principą: „viskas prasideda nuo mūsų, viskas, kas buvo iki mūsų, neverta dėmesio, arba tai tik parengiamasis etapas „tikrajai ideologijai įsitvirtinti“. Šis principas buvo universalus. Išeities taškas – Spalio revoliucija. Takoskyra istorijoje: įvykiai iki Spalio revoliucijos ir po jos, nors pažangumo elementų galima buvo ieškoti ir ankstesniais laikais. Lietuvoje tas modelis buvo susiaurintas: iki 1940 metų ir po 1940 metų, nors buvo labai pozityvu ieškoti teigiamų Spalio revoliucijos poveikių Lietuvos kultūrai. Žodžiu, priėmus tokias žaidimo taisykles, galima buvo ir pozityviai dirbti, išvengti konjunktūros. Ką ir darė Vanda. Spausdintas ir nepasmerktas žodis turėjo magišką galią. Maironio vardas nebekliuvo net kiečiausiems bolševikiniam ideologams.

Vanda tvirtai tikėjo, kad kultūra nepertraukiama (nematant istorinių sąsajų, tauta pasmerkta išnykimui). Šios idėjos puoselėjimui ji paaukojo savo gyvenimą. Ji tyrinėjo lietuvių literatūrinį palikimą, rašė ir spausdinosi, nepasiduodama jokiems konjunktūriniam vėjams. Savo gyvenimu ji parodė, kad pozityvų darbą galima dirbti pačiomis nepalankiausiomis sąlygomis. Šioje plotmėje ji buvo pavyzdys kitiems. Niekada nemačiau Vandos pasimetusios.

Vanda augo ir brendo nepriklausomoje Lietuvoje, dirbo priklausomoje. Tuo tarpu mano karta brendo ir veikė jau okupuotoje Lietuvoje. Vanda buvo tų kartų jungtis, padėjusi geriau įsisavinti praėjusius laikus ir savo gyvais prisiminimais.

Praeities dvasia „kvėpavo mums į pakaušį“. Mes, aneksuotos Lietuvos kartos žmonės, jautėme praeityje sukurtas vertybes. Bent man V. Zaborskaitė, M. Lukšienė, J. Lebedys buvo sąlyčio taškas su Ta Lietuva.

Daug, bent mano planų, sujaukė netikėta J. Lebedžio mirtis. J. Lebedys buvo be galo išradingas. Jis suvokė, kaip apeiti kliuvinius ir pasiekti *norimų rezultatų*. To iš jo ir mes mokėmės¹. Vanda buvo kiek jaunėlesnės nei J. Lebedys kartos atstovė.

Man rūpėjo tarpukario Lietuvos kultūros veikėjus inkorporuoti į esamos Lietuvos kultūrą, ką Vanda darė nuo pirmųjų savo mokslinės karjeros dienų. Tam reikėjo nemažai išradingumo. Ji jautė realybę. Nesijaučiau svetimas Vandos draugų būryje. Mes suvokėme, kad toli gražu ne visi okupacinio režimo cerberiai iš prigimties yra nenaudėliai. Dažno viduje grūmėsi prieraišumas protėvių kultūrai ir gero gyvenimo troškimas. Kaip tokius veikėjus įtraukti į savo veiklos orbitą? Tarp jų būta įvairių asmenų: vieni pasiduo-davo, kai pajusdavo mažiausią pavojų savo egzistencijai, kiti buvo linkę rizikuoti. Be šių veikėjų palaiminimo legaliai negalėjo pasirodyti nė vienas kūrinys. Vanda palaikė gerus santykius su „Vagos“ leidyklos vadovais (Jurgiu Tornau), neabejingais lietuvių kultūrai. Tais laikais asmenybei įsitvirtinti viešumoje padėdavo moksliniai laipsniai ir kiti titulai. Jų siekta ne vien asmeninės karjeros sumetimais, tada moksliniai titulai labai vertinti, buvo tam tikras saugiklis. Vanda apsigynė habilitacinį darbą, kas leido jai tapti Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvių literatūros katedros profesore.

Negaliu tiksliai nupasakoti, kada ir kokiais klausimais diskutuota mūsų susibūrimuose. Diapazonas buvo labai platus: nuo atskirų kūrinių iki politinių aktualijų. Dažnai susitikdavome pas Ingę Lukšaitę, I. Kostkevičiūtę, Marcelijų Martinaitį. Progų buvo įvairiausių, pavyzdžiui, gimtadieniai, kurių švęsti režimas nedraudė.

Per Vėlines lankydavome Rasų kapines, degdavome žvakutes prie J. Basanavičiaus, V. Mykolaičio-Putino, M. K. Čiurlionio, P. Višinskio, J. Lelevelio ir kitų iškilių asmenybių kapų. Be to, du kartus per metus aplankydavome V. Mykolaičio-Putino kapą. Po to dalindavosi prisiminimais apie poetą. Vanda, Meilė, I. Kostkevičiūtė, Roma Dambrauskaitė-Brogienė asmeniškai pažinojo poetą, su juo artimai bendravo. Man, Marcelijui Martinaičiui, Romualdai Ozolui jos buvo žinių šaltinis. Tokių susitikimų metu ryškėjo, kas ką pažįsta ir kaip tuos ryšius galima panaudoti.

Mane domino Lietuvos filosofijos istorija. Užsiminiau apie Stasį Šalkauskį. „Gera, – išgirdau iš Vandos. – Galiu tave supažindinti su Šalkauskio žmona Julija ir jo sūnum Julium“. Taip užsimezgė mano ryšiai su Šalkauskio šeima, be kurių vargu ar būtų pasirodė aneksuotoje Lietuvoje S. Šalkauskio darbai.

¹ Prisiminimus apie J. Lebedį parašiau dar 1963 metais. Žr.: *Profesorius Jurgis Lebedys*, sudarytojas J. Girdzijauskas, Vilnius, 1983, p. 170–174.

Ponia Julija saugojo savo vyro rankraščius (ir nespausdintus). Su jais ji supažindino mane. Kilo sumanymas rengti S. Šalkauskio rankraščius spaudai. Kaip? Tarp karingų ateistų, neskaičiusių S. Šalkauskio raštų, profesorius garsėjo kaip aršus klerikalas. Reikėjo šį mitą išsklaidyti.

Tarp rankraščių buvo filosofo laiškas Antanui Smetonai, rašytas 1935 m. lapkričio 2 d. Jame mąstytojas įspėjo Prezidentą apie galimus neramumus dėl krašte augančios socialinės atskirties ir, jeigu, filosofo nuomone, nebus imtasi reformų, tuo pasinaudos išorės priešai (Vokietijos nacistai ir Rusijos bolševikai). Jis priminė A. Smetonai paskutiniojo Rusijos caro Nikolajaus II, kuris nepaisė įspėjimų, likimą.

Laišką parengiau spaudai². Žinoma, tą vietą, kurioje kalbama apie bolševikus, praleidau. Laiškas padarė įspūdį. Čia pat įdėjom ištrauką iš neišleisto S. Šalkauskio veikalo „Bendroji estetika“³. Kitą ištrauką iš šio rankraščio pateikiau „Problemoms“⁴. Neužkliuvo. Ir „Minties“ leidykla į savo planus įtraukė S. Šalkauskio raštų išleidimą.

Kad nekiltų nesusipratimų dėl rankraščio (tada iš privačių archyvų skelbti buvo neįprasta), pasitaręs su J. Šalkauskiene, rankraštį perdaviau Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriui – Vytautui Bogušiiui. Apiformino. Rankraščio nuoroda – saugojamas Vilniaus universiteto rankraštyne. Nekilo klausimų, kada ir kaip jis ten pakliuvo. Po šios publikacijos ir klerikalizmo priešai nutilo – atsivėrė kelias tolesnėms filosofo darbų publikacijoms. Be abejo, be Vandos nebūčiau turėjęs galimybės prieiti prie S. Šalkauskio rankraščių.

Į šią detalę nukrypau tam, kad parodyčiau, kokie asmeniniai ryšiai egzistavo tarp lietuvių inteligentijos ir kaip per juos gaivinosi tautos atmintis. Vanda ieškojo kelių ne tik išsaugoti tautos atmintį bet ir plėtoti kultūrinius ryšius, pasitikėjimą savimi, perteikti jį visuomenei. Tam padėjo jos mokslinės publikacijos, viešos paskaitos. Ji dalyvavo įvairiuose neformaliuose susibūrimuose, tikėjo progresu.

Apie Lietuvos likimą nuolat diskutuota, tikėta, kad anksčiau ar vėliau atgausim nepriklausomybę, dėl to būtina išsaugoti tautą, jos kultūrinį palikimą, gaivinti istorinę atmintį. Taip bemintijant, atėjo M. Gorbačiovo „perestrojka“, atvėrusi duris ryšiams su užsienio šalimis.

Vokietijos Federalinėje Respublikoje, Travemiundėje, netoli Liubeko, veikė *Ostsee Academia*, kuri organizuodavo mokslines ir aktualiais politikos klausimais konferencijas, susitikimus su vokiečių ir kitų šalių politikais. Pagal skaitytus pranešimus Vokietijos spaudoje skelbti straipsniai. Jos vadovas dr. Didmaras Albrechtas mezgė kontaktus su legaliai Tarybų Sąjungoje besiformuojančia intelektualine opozicija.

Kiek žinau, pirmieji iš Lietuvos *Ostsee Academia* veikloje dalyvavo Vilniaus universiteto germanistikos katedros vedėjas Jonas Kilius ir V. Zaborskaitė. Vėliau mūsiškių

²B. G. Genzelis, Rankraštinis S. Šalkauskio palikimas, *Būtis ir laikas*, Vilnius, 1983, p. 221–234.

³Ištrauka iš S. Šalkauskio veikalo „Bendroji estetika“, ten pat, p. 234–262.

⁴S. Šalkauskis, Grožis ir dorovė, *Problemos*, t. 33, 1985, p. 45–51.

dalyvių ratas išsiplėtė, į jį patekau ir aš. Kaip vėliau man papasakojo dr. D. Albrechtas⁵, mane jam rekomendavo V. Zaborskaitė.

Vandą į savo gretas įtraukė Sąjūdis, tiksliau, ji buvo prie Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakų. Neatsitiktinai ji – Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo delegatė, išrenkama į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimą. Strimgalviais ridenomės į Nepriklausomybę. Ne viskas sklandžiai ėjosi. Kai kam norėjosi pakilti virš kitų, realizuoti savo ambicijas, neretai kitų sąskaita.

Profesorė bičiuliavosi su Vytautu Kubiliumi. Berods, 1985 m. mes su Vanda ir V. Kubiliumi, aptikę netoli Nemenčinės prie ežero puikią sodybą, norėjome ją nusipirkti. Pagal to meto įstatymus kultūros veikėjai, o mes tokiais buvome laikomi, galėjo pirkti sodybas, jeigu tam neprieštaruja vietos feodalai (kolūkio pirmininkas, tarybinio ūkio direktorius ir pan.). Kadangi mūsų nužiūrėtoji sodyba buvo Miškų ūkio ministerijos valdose, ši mums tokio sutikimo nedavė, motyvuodama, esą ji būsianti reikalinga pačiai ministerijai. Vėliau įsigijome sodybas Zarasų rajone: mus skyrė upė Šventoji, o aplinkkeliai – apie 10 kilometrų.

Vėliau Vanda džiaugėsi: ačiū Dievui, kad nelemta buvo kartu apsigyventi su Kubiliais... Sąjūdis mūsų šeimas atskyrė.

V. Kubilius tapo aršiu „kairiųjų“ kritiku (įsivaizduokit, Vanda, tiek kentėjusi nuo okupacinio režimo, dabar – „kairioji“). Mat jos *credo* – neieškokime priešų ten, kur jų nėra, neskaldykime tautos, o ieškokime jungties, kitaip neišgyvensime – neišsaugosime savo valstybės (ji Vandai buvo didžiausia vertybė).

Šis požiūris ir užkliuvo naujiesiems ultrapatriotams, o profesorė buvo įsitikinusi, kad kerštas būdingas laukinėms tautoms. „O mes tokie nesame“, – kartojo Vanda. Ir kas bjauriausia, „naujieji“ pradėjo pulti ir anksčiau nemalonėje buvusius asmenis. Vienas iš puolikų buvo V. Kubilius.

Šios naujos raganų medžioklės įkarštyje žurnalistai archyve aptiko jaunystėje V. Kubiliaus rašytus kaltinimus Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedrai dėl „nacionalistinių“ nukrypimų. Apie tai anksčiau nežinota, nieko neįtarta, nes vėliau V. Kubilius tokius „nukrypimus“ pats darė, už ką „internacionalistų“ buvo puolamas, nors jo iš darbo niekas neatleido ir nesutrukdė naudotis visomis privilegijomis, kurių neturėjo jo puolami „kairieji“.

Vandą ištiko šokas. Ji gūžčiojo pečiais: jeigu tai buvo jaunatviški komjaunuolio įsitikinimai, suprasčiau... Žmogaus pažiūros gali evoliucionuoti... Bet kaip galima artimai bendrauti su žmonėmis ir apie savo ankstesnį požiūrį nieko neprasitarti... o konjunktūrai pasikeitus, vėl pulti tuos, kurie tave laikė draugu, iš kitos pusės, žinant, kad tai netiesa? Juk nuo V. Kubiliaus savo pažiūrų neslėpė ir neveidmainiavo nei Vanda, nei M. Lukšienė,

⁵ Ši akademija daug prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo pripažinimo, o dr. D. Albrechtas buvo apdovanotas vienu aukščiausių Lietuvos ordinų. Jau Nepriklausomybės metais *Ostsee Academia* organizavo renginius, skirtus 450 metų pirmosios lietuviškos knygos pasirodymui.

nei I. Kostkevičiūtė, nei kiti tos aplinkos asmenys. Daugiau šios temos profesorė nelietė. Laikėsi krikščioniško principo: „neteiskime kitų...“. Ji niekada savo pažiūrų neslėpė: ji pritarė krikščioniškojo socializmo idėjoms.*

Vanda buvo įsitikinusi, jog reikia braukti liniją tarp praeities ir dabarties – viską pradėti iš naujo. Jos nuomone, sąskaitų suvedinėjimas niekur neveda. Kiekvienam žmogui būdinga klysti⁶. Su ja solidarizavosi jos bičiulės M. Lukšienė, . Kostkevičiūtė, nemažai kentėjusios nuo sovietinio režimo. Klaidų nevalia eskaluoti, kaip ir kartoti. Deja, ne visi manė taip kaip Vanda. Tai ją skaudino.

Šių ir kitų dokumentų paskelbimas sujaukė „naujųjų patriotų“ veiklą. Ne V. Kubilius buvo to judėjimo pirmtakas. Čia laurai be išlygų priklauso Virgilijui Čepaičiui, Sauliui Stomai.

Pirmasis formulavo „Lietuviškos tvarkos“ koncepciją, pagal kurią kitaip nei jis mąstantiems neturi būti vietos Lietuvoje, o antrasis, vadovaudamas „Lietuvos aidui“ ir LTV laidoms, ieškojo „lietuviškos tvarkos priešų“, į kurių sąrašą pateko daugelis Lietuvos kultūros veikėjų. Peržengtos visos padorumo ribos. Visi, kurie manė, jog būtina ieškoti santarvės, patys tapo išpuolių objektu, net I. Kostkevičiūtė išvadinta komunistų tarnaitė, nepaisant to, kad, ji būdama kelių knygų autorė, turinti mokslinį laipsnį, šešerius metus buvo bedarbė, o vėliau tenkinosi jaunesniosios mokslinės bendradarbės pareigomis.

Pirmaisiais Sąjūdžio metais žavėjome pasaulį savo vienybe. Vanda džiaugėsi. Dar Sąjūdžio išvakarėse drauge su M. Lukšiene kūrė Tautinės mokyklos koncepciją. Bet po sėkmingos Sąjūdžio pergalės prasidėjo skaldymasis. Į valdžią ėmė brautis žmonės, kurie anksčiau nė pirštelio nepajudino dėl nepriklausomybės. Kad ne viskas sklandžiai klostėsi, nieko stebėtino. Neturėjome profesionalių politikų, o jų vietas kažkas turėjo užpildyti. Ir pildė...

Kaip atsvara „naujiems politikams“ susiformavo Lietuvos Ateities Forumas (LAF). Į jo veiklą įsijungė asmenys, kurių nebetenkino esamybė, Sąjūdžio idealų nevykdymas. Į Forumo tarybą buvo išrinkti ir buvę žymūs disidentai bei kultūros veikėjai. Jo veikloje dalyvavo Tėvas Stanislovas (Dobrovolskis), dvasininkai Ričardas Mikutavičius, Kazimieras Vasiliauskas, disidentai Liudas Dambrauskas, Aleksandras Bendinskas, Albertas Žilinskas, tačiau Forumo paunksnėje ieškojo prieglobsčio ir kai kurie buvę nepriklausomybės oponentai. Nejaukiai pasijuto LAF iniciatoriai.

Su šia problema susiduria visi judėjimai atkuriamose valstybėse. Į partijas priimama, o į judėjimus ateina kas tik nori. Forumo veikla slydo iš jo vadovybės rankų (panašiai at-

* V. Kubiliaus pažiūrų kaitą V. Zaborskaitė analizavo straipsnyje: V. Z a b o r s k a i t ė, Vytauto Kubiliaus pašaukimo drama, *Colloquia – 17*, Vilnius, 2007, p. 97–108. Red. past.

⁶ Kai kurie jaunuoliai, pasidavę ideologinių sargų įtakai, vėliau praregėjo. Pavyzdžiui, artimas J. Bieliniai studentas Antanas Trakymas aktyviai dalyvavo katedros dėstytojų kritikoje, o po jos išvaikymo buvo paliktas joje dėstytoju, tačiau po kelerių metų, supratęs savo jaunystės paikystes, atsiprašė už savo jaunatviškus veiksmus, pareiškė, kad kitaip kaip V. Zaborskaitė ir jos bendraminčiai dėstyti lietuvių literatūros neįsivaizduojas, pasiprašė atleidžiamas iš dėstytojo pareigų ir pasitraukė iš akademinį sferą.

sitiko ir su Sąjūdžiu). Vanda nutolo nuo Forumo, nors jo gretose liko ne vienas profesorės bičiulis, su kuriais ji ir toliau bendravo. Ji įniko į Tautinės mokyklos kūrimo koncepciją. Šios idėjos realizavimui pašventė kone dešimtmetį. Deja, šių planų įgyvendinti nepavyko, nes mūsų politinėje padangėje įsitvirtino liberalų propaguojamas globalizmas, kuris yra ne kas kita kaip ankstesnio „internacionalizmo“ variantas, tik su kitokiais akcentais.

Jausdama atsikūrusios valstybės skaudulius, Vanda mėgino apčiuopti jų priežastis. Lietuvoje trūko profesionalių politinių apžvalgininkų, ir ji pasineria į publicistinę veiklą. Atsiskleidžia jos kaip publicistės talentas... Vienas po kito pasirodo Vandos straipsniai aktualiais klausimais „Lietuvos žiniose“, internetiniame portale „Bernardinai.lt“. Ji stebėtinai aktyvi, stebėtinai įžvalgi, tapo profesionalia apžvalgininke (vos ne kiekvieną savaitę po straipsnį). Tik Lietuva dar gyvena metu, kai ženkliai jos piliečių daliai įžvalgumas ne prie širdies: linkstama tikrovę matyti ne tokią, kokia yra, bet tokią, kokios norėtusi. Todėl ne visi linkę suprasti istorinį vyksmą. Vanda sulaukia nemažai anoniminių užgauliojimų. Profesorė į juos reagavo stojiškai.

Profesorę jaudino nihilistinis požiūris į savąją kultūrą, jos istoriją, į Tautinės mokyklos sampratą, lituanistinių dalykų dėstymą mokyklose. Bandė suvokti, kodėl nepriklausomoje Lietuvoje labiau negu sovietinėje menkinamas Vinco Kudirkos, Jono Basanavičiaus, Julijos Žemaitės vaidmuo, bandoma išbraukti iš mūsų istorijos net tautinį jausmą puoselėjusiems aneksuotoje Lietuvoje kultūros veikėjams. Ji rašė iki paskutinio atodūsiu. Straipsnyje „Gražu, kas maža...“, paskelbtame prieš pat autorės mirtį, apgailestauja: „Gražu tai, kas arti, ką galime įdėmiai apžiūrėti, kas įprasta ir sava – tai labai gyvai pajuntame, būdami globalėjančiame pasaulyje, kuris linkęs viską suvienodinti, niveliuoti, visą žemę paversti vienu dideliu kaimu, kur visur viskas vienoda ir visiems pažįstama.“⁷

Iš kur tokios nuotaikos nepriklausomoje Lietuvoje? Vanda ieškojo atsakymo. Juk aneksuotoje Lietuvoje siekėme būti savimi.

⁷V. Z a b o r s k a i t ė, Gražu, kas maža..., <bernardinai.lt> [Žiūrėta 2010 m. gruodžio 21 d.].